

GRÓDEK

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

GRÓDEK, powiat radomski województwa sandomierskiego (ob. powiat kozienicki, województwo mazowieckie), dekanat zwoleński, diecezja krakowska (ob. dekanat czarnoleski, diecezja radomska), kościół filialny (później parafialny) pw. Trójcy Św., nawa, ściana północna, zespół tarczek pod splotami żeber z zacheuszkami i przedstawieniami apostołów, obramienie dawnego balkonu łoża kolatorskiej, polichromia późnorenesansowa

Datowanie (z fazami)

Faza I – po 1598

Faza II – 1. tercja XVII w. (?)

Fundator / fundatorzy (odpowiednio do faz)

Andrzej Kochanowski i Anna z Mysłowskich, właściciele wsi i kolatorzy świątyni

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny) – pierwotni i wtórni

nieustalony warsztat lokalny (?)

Historia powstania

Gródek (dawniej Stary Gródek lub Grudek) jako wieś należała w XIII w. do uposażenia ziemskiego opactwa benedyktynów w Sieciechowie, zakonnicy utworzyli tutaj filię z drewnianą świątynią. Obecny, murowany kościół wzniesli w formach renesansowych w latach 1593-1598 ówcześni rycerscy właściciele wsi i kolatorzy: Andrzej Kochanowski herbu Korwin / Ślepowron, brat stryjeczny poety Jana z pobliskiego Czarnolasu, z małżonką Anną z Mysłowskich, jako jednonawowy z zakrystią i usytuowaną od północy przybudówką z łożą kolatorską na piętrze. Konsekrowany 1598 przez kard. Jerzego Radziwiłła, biskupa krakowskiego. Fragmenty polichromii odsłonięte na ścianie północnej nawy, zwłaszcza w jej środkowym przęśle, powstałe w dwóch fazach, w odstępie kilku-kilkunastu lat. Według protokołu wizytacji kanonicznej z 1643 r. sklepienia i lunety świątyni pokrywały bogate i barwne dekoracje floralne, nad ołtarzem głównym znajdował się paludament (namiot) z klęczącymi aniołami, a pod oknami umieszczono przedstawienia klęczących osób.

Przekształcenia, remonty, konserwacje

Kilkakrotnie remontowany i rozbudowywany: 1643 wieża zachodnia, 1903-1910 przedłużenie nawy o jedno przęsło na wschód, budowa nowego, większego prezbiterium z zakrystią i skarbcem, z inicjatywy ks. prob. Antoniego Dębowskiego i Walentego Lipca – wtedy uszkodzenie lub skucie większości oryginalnej malatury; 1914 poważnie uszkodzony w działaniach wojennych. Zakres prac remontowych w XX w. nieznany, w 1933 polichromia odnawiana przez Kazimierza Butkowskiego, ostatnia konserwacja prezbiterium i kaplicy północnej przed 2010 r., wtedy odczyszczenie ww. elementów.

Kompozycja / układ

Faza I – nawa, ściana północna, drugie przęsło, zespół kilku odkrywek miejscowych o obrysie prostokąta, różnej wielkości: dwa zacheuszki na konsolach splotów sklepienia o wykrojowych kształtach, poniżej z półpostaciowymi portretami apostołów w prostokątnych ramach; cynobrowe zacheuszki w kształcie krzyży greckich w okręgach, z dwiema rozciągniętymi na boki wąskimi wstęgami, opadającymi falowo, wykrojowy profil konsoli podkreślony linią; ramy portretów z pasem cynobru, postaci ujęte w $\frac{3}{4}$ w prawo (św. Paweł) lub w lewo (postać nieokreślona, widoczna w zarysie), św. Paweł na szarawym tle, przedstawiony w dojrzałym wieku, z siwymi włosami i długą brodą, o śniadej karnacji i białym nimbie za głową; ponad tym obramieniem, rozdzielona na dwie części inskrypcja identyfikująca: „P A U / L U S”; w ścianie tarczowej przęsła, na osi prostokąta scena Przemienienia Pańskiego na Górze Tabor, ujęta w ramę z perełkowaniem, z dwiema grupami postaci na płytkim planie, w niższym: trzy ujęte w dynamicznych pozach półleżące figury apostołów w wielobarwnych szatach: od lewej – św.św. Piotra, Jakuba Większego i Jana ewangelisty, wyżej na obłokach: w centrum w białawo-zielonkawej szacie Jezus ujęty w kontrapoście w $\frac{3}{4}$ w lewo, z lewą ręką podniesioną w geście błogostawieństwa, w nimbie promienistym wokół głowy, po bokach prorocy Starego Testamentu,

częściowo zastąpienie w dolnej części nóg przez chmury, od lewej Mojżesz z tablicami prawa, po prawej – Eliasz; z umieszczoną poniżej, przesuniętą w prawo, zawieszoną na łańcuchu tablicą inskrypcyjną w dekoracyjnym, okuciowo-zwijanym obramieniu *en grisaille*, z czarnym napisem: „POSWIACZANIE TE’ KOSCIOLA PRZE^c / JC^o MOSC Ksiedza kardynała Jerze^o Racji/ wila Biskupa Krakowskie^o wpiersa Niedzie/ lie po S. Lukasu a odpusti na S. Trojci y S./ Anne nadzień wniebowzięcia P. Mari’/ Roku Pans. 1596”.

Faza II – nawa, ściana północna, przeszła drugie i trzecie: w drugim, w połowie wysokości ściany pas dekoracyjny: profilowany gzyms, pod którym ustawione antytetycznie woluty okryte liścieniami akantu, w polu uskrzydłona główka anielska, po bokach mniejsze esownice akantowe, po prawej zawieszony na kółku zacheuszek z krzyżem greckim w zielonym otoku, z falującymi wstęgami po bokach; w trzecim, od strony zachodniej prostokątna odkrywka o nieregularnej linii, z widocznym fragmentem owalnego medalionu, ujętego z lewej gałązką palmy, z fragmentem lewej części korpusu postaci okrytej żółtawym płaszczem.

Ikonografia

Faza I – scena Przemienia Pańskiego na Górze Tabor ujęta zgodnie z przekazem w Ewangelii św. Mateusza (Mt 17,1-8), w tradycyjnej kompozycji z podziałem na dwie strefy z odrębnymi grupami postaci: dolną, ze skalistym / wzgórzystym proscenium, z trzema apostołami, i górną obłokach – z Jezusem i oboma ww. prorokami Narodu Wybranego. Zacheuszki prezentują typ prosty, o ograniczonych do minimum walorach ikonograficznych i dekoracyjnych.

Faza II – odkrywka ukazuje zapewne fragment większej sceny figuralnej o niezidentyfikowanej na obecnym etapie badań tematyce, ujętej medalionem z dwiema gałązkami palmowymi.

Analiza formalno-stylistyczna

Faza I – kompozycja sceny Przemienienia Pańskiego powstała najprawdopodobniej na kanwie grafiki niderlandzkiej lub niemieckiej z 2. poł. XVI w., manieryzm północny, niderlandzki dostarczył inspiracji dla wolutowych i okuciowo-zwijanych form obramienia tablicy inskrypcyjnej.

Faza II – analogiczne formy wolut roślinnych w dolnym występują we wzornictwie późnorennesansowym i manierystycznym o genezie włoskiej i podalpejskiej, od lat 40. XVI do lat 30. XVII w.

Źródła i literatura przedmiotu

Warszawa, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Dział Ewidencji i Rejestru Zabytków Ruchomych, karty nr RAX 039000437, 040000437, 10.06.1979, oprac. J. Batkowski.

Warszawa, Instytut Sztuki PAN, Zbiory fotografii i rysunków pomiarowych, sygn. 0000061319, 0000061320, fot. NN, przed 1939; 000135438, fot. NN, przed 1939.

Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. III: *Województwo kieleckie*, red. J.Z. Łoziński i B. Wolff, z. 6: *Powiat kozienicki*, oprac. tychże, Warszawa 1958, s. 6, fig. 24, 25; D. Kupisz, *Rody szlacheckie ziemi radomskiej*, Radom 2009, s. 116-117.

Fotografie:

Gródek, kościół parafialny pw. Trójcy Św., nawa, ściana północna, widok ogólny, 1593-1598, polichromia późnorenesansowa, wyk. nieustalony warsztat lokalny (?), fot. MW, 2018

Gródek, kościół parafialny pw. Trójcy Św., nawa, ściana północna, zacheuszek z przedstawieniem św. Pawła apostoła, 1593-1598, polichromia późnorenesansowa – faza I, wyk. nieustalony warsztat lokalny (?), fot. MW, 2018

Gródek, kościół parafialny pw. Trójcy Św., nawa, ściana północna, dolne zamknięcie dawnego otworu łoży kolatorskiej – faza I, oraz przedstawienie Przemienienia Pańskiego z iluzjonistyczną tablicą poświęceniową konsekracji świątyni w 1598 r. przez kard. Jerzego Radziwiłła, biskupa krakowskiego – faza II, 1593-1598, polichromia późnorenesansowa, wyk. nieustalony warsztat lokalny (?), fot. MW, 2018

